

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

О.А. Лук'янихіна к.е.н., доц., О.В. Циганенко аспірант

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх
справ, м. Суми

Ідея сталого (екологічно збалансованого) розвитку сформувалася більше 20 років тому. У виступі Моріса Стронга на відкритті саміту в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. вірно помічені основні причини нестійкості цивілізації: "Центральними питаннями проблеми є: характер виробництва і споживання в промислово розвиненій частині світу, який підриває системи, що підтримують життя на Землі; вибухонебезпечне зростання населення, переважно розвивається частині світу, додає щодня чверть мільйона чоловік; поглиблюється нерівність між багатими і бідними, яке ввергає 75% людства в боротьбу за виживання, і, нарешті, економічна система, яка не враховує екологічні цінності і збиток, - система, яка розглядає необмежене зростання як прогрес" [1].

Багато дослідників відзначають, що запропоновані принципи реалізації сталого розвитку залишаються лише гаслами. Чи можуть практично реалізуватися гасла сталого розвитку, залежить від принципів соціально-економічної організації, принципів розподілу результатів праці і результатів експлуатації природних ресурсів.

На сьогоднішній момент більшість досліджень [2] засноване на оцінці соціально-економічного становища території, в той час як екологічна оцінка наводиться якщо не поверхово, то недостатньо репрезентативно. З метою виправлення такої ситуації необхідно проведення комплексного соціо-еколого-економічного дослідження територій, що включає аналіз природно-ресурсного потенціалу, динаміку екологічної ситуації, аналіз природоохоронних заходів, аналіз екологічної політики.

В даний час розроблено досить велику кількість методів, принципів і способів, проведення комплексної соціо-еколого-економічної оцінки територій, які враховують особливості екологічного та економічного стану територій.

Основним методом є оперативно-діагностичний, на якому проводяться безпосередні обстеження територій по ряду класифікаційних ознак.

Другий метод являє собою ранжування територій за ступенем екологічного благополуччя, при цьому враховуються параметри антропогенного навантаження на навколишнє середовище і її стан (викид шкідливих речовин в атмосферу і водойми, рівень радіації, наявність епідемій і т.д.).

Крім методу ранжирування, досить часто на практиці використовуються методи інтегральної оцінки можливостей території, рейтингові або рангові

характеристики на основі процедур об'єднання індикаторів екологічного та соціально-економічного розвитку. Застосування методів багатовимірної статистичного дослідження дозволяє отримати достатньо об'єктивні оцінки, використовуючи основні групи показників, що характеризують потенційні соціо-еколого-економічні можливості території. При цьому важливим моментом є вибір форми і методів визначення узагальнюючого показника (інтегрального індексу) сталості (збалансованості) соціо-еколого-економічного потенціалу. Найбільш часто індикатори сталого розвитку виражаються у формі середньоарифметичного окремих індикаторів (наприклад, індекс розвитку людського потенціалу).

За відсутності загальноєвропейських стандартів оцінки сталості була запропонована схема, згідно з якою аналіз розвитку конкретної території проводився з позицій поєднання основних показників економічної, соціальної та екологічної сфер за такими етапами.

Перший етап полягає в тому, що основна мета проведеної соціо-еколого-економічної оцінки території спрямована на задоволення соціально-економічних потреб населення і поліпшення екологічної обстановки. Основним методологічним прийомом проведення першого етапу є кореляційно-регресійний аналіз.

Суть другого етапу полягає у визначенні окремих індексів соціо-еколого-економічного розвитку.

Основним змістом третього етапу є розрахунок інтегрального індексу території, що відображає його розвиток.

Запропонований алгоритм дозволяє отримати комплексну соціо-еколого-економічну оцінку території і дати оцінку її розвитку в макроекономічному контексті.

В той же час дана методика має певні недоліки. Це пов'язано з тим, що, по-перше, при відносно простій процедурі обчислення і значною інформативністю отриманих оцінок, вони не володіють достатнім ступенем об'єктивності, так як при їх визначенні використовується довільний набір індикаторів, обмежений колом доступної досліднику інформації, по-друге, значимість окремих індикаторів визначається експертним шляхом.

На думку деяких учених [3], оцінка еколого - економічного стану території повинна проводитися виключно у відповідності до встановлених нормативів. Загальноприйнятий показник навантаження на навколишнє природне середовище можна визначити за формулою:

$$Y = (H \cdot N \cdot Q) / S \quad (1)$$

де H - чисельність населення, що проживає на цій території;

N - обсяг випуску продукції на даній території;

Q - обсяг викидів шкідливих;

S - площа досліджуваної території.

Третім методом є метод економічного збитку від екологічних порушень, в результаті чого визначається грошовий еквівалент, який враховує всю сукупність додаткових витрат, що виникають в економіці через її функціонування у забрудненому природному середовищі і призводять до зниження ефективності господарської діяльності.

Ще одним методом соціо-еколого-економічної оцінки території є метод аналітичних залежностей [4], який заснований на статистичній обробці фактичних даних про вплив різних факторів на досліджувані показники. Метод базується на основі рівняння регресії, що зв'язує факторні і результативні ознаки, і ґрунтується на великих статистичних масивах.

Питання про загальні підходи до оцінки території, що не залежать від сформульованих цілей, а також про методичні і практичні шляхи реалізації цих підходів розроблені поки ще недостатньо. Тим часом розробка цих питань дала б можливість опису процедури оцінювання території та її результатів в загальноприйнятних поняттях і термінах. Це дозволило б також значною мірою автоматизувати розрахунки, пов'язані з оцінюванням. Загальний підхід до оцінки території дозволив би зіставляти результати оцінювання різних територій (з позицій однієї і тієї ж мети) і, отримувати об'єктивний матеріал для подальших досліджень.

Загальний підхід дозволив би також порівнювати результати оцінювання з різних цілевих позицій однієї і тієї ж території.

При цьому принципово важливим є визнання того, що далеко не всі природні та соціально-економічні процеси і явища можуть бути описані на чіткому формальному рівні, тому що по своїй суті вони мають багато невизначених взаємозв'язків, а певною мірою і протиріч.

Один з можливих виходів з такого стану речей полягає у використанні «неформального» дослідного апарату, основу якого складають, перш за все, методи теорії експертних оцінок і теорії розмитих множин, а також методи теорії прийняття компромісних рішень. Найбільш виправданий шлях вирішення проблеми оцінювання території ми бачимо не в розробці витонченого формального апарату, а у використанні логічних, змістовних прийомів і методів, що дозволяють при мінімумі використаного математичного арсеналу отримувати нетривіальні результати і приймати ефективні управлінські рішення.

Ця теорія дає можливість описувати процедуру оцінювання території та її результати у загальноприйнятих поняттях і термінах, а також в значній мірі автоматизувати обчислювальні роботи, пов'язані з оцінюванням. В рамках зазначеного загального підходу стає можливим порівнювати і аналізувати результати оцінювання різних територій і, завдяки цьому, отримувати новий матеріал для подальших досліджень.

Таким чином, загальноприйнятий підхід до оцінки території і їх розвитку дозволить порівнювати результати оцінювання однієї і тієї ж території під

різним кутом зору. Змістовний сенс і практична користь такого порівняння можуть бути різними, проте формальних перешкод до цього немає, тому що всі отримані оцінки визначаються як результат послідовно-логічних операцій однієї і тієї ж алгоритмічної схеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коптюг, В.А. На пороге XXI века : статьи и выступления по проблемам устойчивого развития [Текст] / В.А. Коптюг. - Новосибирск: НИЦ СО РАН, 1995. - 131 с.
2. Луссе, А.В. Макроэкономическое равновесие и устойчивость экономического развития // Равновесие и неравновесие экономических систем [Текст] / А.В. Луссе ; под ред. А.И. Добрынина, Д.Ю. Миропольского. - СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1998. - 342 с.
3. Лукьянчиков, Н.Н. Экономико-организационный механизм управления окружающей средой и природными ресурсами [Текст] / Н.Н. Лукьянчиков. - М., 1998. - 236 с.
4. Колосов, А.В. Эколого-экономические оценки риска и устойчивого развития [Текст] / Колосов А.В., Агапов Н.Н. - М., 1999. - 178 с.

Екологічний менеджмент у загальній системі управління : збірник тез доповідей Тринадцятої щорічної всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 17-18 квітня 2013 р. / Відп. за вип. О.М. Теліженко. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 86-89.